

Ireneusz Płuska

Metody konserwatorskie na użytek ekshumacji zwłok generała Władysława Sikorskiego w krypcie św. Leonarda na Wawelu

Conservation methods applied during the exhumation of the remains of General Władysław Sikorski in St. Leonard's Crypt in the Wawel Castle

Ostatnie tygodnie ubiegłego roku przyniosły ważne wydarzenie, które w sposób znaczący wpłynęło na kształtowanie postaw budujących tożsamość historyczną współczesnego pokolenia Polaków. Podjęcie sprawy śmierci Władysława Sikorskiego miało nie tylko wymiar procesowy. Bardzo ważnym wydarzeniem, związanym z wyjaśnieniem przyczyn śmierci ówczesnego Premiera Sikorskiego, było przeprowadzenie ekshumacji Jego szczątków. Już dzisiaj wiemy, że wyniki badań z zakresu szeroko pojętej medycyny sądowej w znacznym stopniu przyczyniły się do lepszego poznania jednej z największych tajemnic II wojny światowej.

Pomimo że w artykule przedstawiam zagadnienia wyłącznie konserwatorskie, to jednak dla pełniejszego przekazu całościowego problemu, który doprowadził do ekshumacji zwłok, przypomnijmy ostatnie zdarzenia z życia Generała i zarazem Premiera.

Bezpośrednio po osobistych perypetiach z przedwojennymi najwyższymi władzami wojskowymi Władysław Sikorski odsunięty od stanowisk państwowych, pełnił jedynie służbę czynną pozostając do dyspozycji ministra spraw wojskowych. W czasie kampanii wrześniowej 1939 roku nie otrzymał żadnego przydziału. Udał się więc do Paryża. 30 września 1939 r. prezydent RP na uchodźstwie W. Raczkiewicz powierzył mu urząd premiera, a wkrótce także naczelnego wodza Polskich Sił Zbrojnych. W polityce zagranicznej dążył do zacieśnienia stosunków z Francją, Wielką

The last weeks of the previous year witnessed an important event which significantly influenced the shaping of attitudes which make up the historic identity of the contemporary generation of Poles. Addressing the issue of Władysław Sikorski's death did not have only a legal dimension. Exhuming His remains was an essential event connected with clarifying the cause of death of the then Prime Minister Sikorski. We already know that the results of forensic examination have significantly contributed to better understanding of one of the greatest mysteries of the World War II.

Although I present only conservation issues in the article, let us remember the last events in the life of the General and Prime Minister to draw a more complete picture of the situation which led to the exhumation of His remains.

Immediately following personal problems with the pre-war highest military authorities, Władysław Sikorski was removed from positions of power, and he did merely active military service remaining at the disposal of the Minister for Military Affairs. During the campaign in September 1939, he did not receive any posting, so he went to Paris. On 30 September 1939, the President of RP in exile, W. Raczkiewicz, designated him as prime Minister and soon afterwards as the commander in chief of the Polish Military Forces. In his foreign policy Sikorski aimed at closer relations with France, Great Britain and the Unit-

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

Brytanią i Stanami Zjednoczonymi. Po wybuchu wojny niemiecko-rosyjskiej, mimo opozycji niektórych środowisk emigracyjnych i krajowych, podpisał układ polsko-rosyjski, który ogłoszono w grudniu 1942 roku. Dopiero ujawnienie zbrodni katyńskiej w kwietniu 1943 r. doprowadziło do kryzysu w stosunkach polsko-rosyjskich, aż do ich zerwania. Nieustannie dużą wagę przywiązywał Sikorski do odbudowy silnej armii polskiej.

W maju 1943 r. wizytował oddziały polskie na Bliskim Wschodzie. W drodze powrotnej przybył do bazy w Gibraltarze. Odlatując do Londynu 4 lipca 1943 r. zginął w katastrofie lotniczej. Zachodziło poważne i realne podejrzenie o dokonanie zamachu lub morderstwa na osobie Generała. Pochowany został na cmentarzu lotników polskich w Newark w Wielkiej Brytanii i pośmiertnie odznaczony orderem Orła Białego¹.

Wielkim rozczarowaniem społecznym zakończyła się pod koniec 1981 roku działalność Komitetu Sprowadzenia Prochów Generała Sikorskiego pod przewodnictwem prof. Mieczysława Klimaszewskiego, kiedy władze brytyjskie odmówiły zgody na przeprowadzenie ekshumacji i wydanie prochów byłego premiera i wodza. Wtedy przygotowaniom do uroczystego pogrzebu Sikorskiego na Wawelu nadano wielką rangę. Miał on być symbolem odzyskanej przez Polskę wolności. Negatywne stanowisko władz brytyjskich w tej sprawie, odwołujące się do opinii części środowisk polonijnych, było niezbitym dowodem braku zaufania do zmian zachodzących w Polsce.

Tymczasem na Wawelu czekał na prochy Generała marmurowy sarkofag, którego umieszczeniu w krypcie towarzyszyło wielkie zainteresowanie. Posadowienie ciężkiego sarkofagu w krypcie św. Leonarda nie było pozbawione przygód – w trakcie montażu marmurowa płyta pękła w dwóch miejscach, ale po sklejeniu nie zagrażała całości konstrukcji.

Kiedy okazało się, że pogrzeb Generała w ojczyźnie, mimo długotrwałych zabiegów dyplomatycznych, nie będzie możliwy, przy pustym sarkofagu odprawiono uroczystą mszę żałobną, która stała się zarazem mszą w intencji Polski.

Już w wolnej Polsce, po trwałych zmianach ustrojowych, dnia 17 września 1993 roku prochy Generała spoczęły w krypcie św. Leonarda w katedrze na Wawelu.

Rozwiązanie zagadki i niepewności przyczyn śmierci Generała podjął się katowicki oddział Instytutu Pamięi Narodowej². Konserwator zabytków wzgórza wawelskiego, do którego przynależy opieka nad katedrą wawelską, wydał stosowne zezwolenie na przeprowadzenie prac śledczych w krypcie św. Leonarda, obejmujące demontaż

ed States. After the German-Russian war broke out, despite opposition from some emigration and domestic circles, he signed the Polish-Russian treaty which was announced in December 1942. Only after the mass murder in Katyn in April 1943 had been revealed, did it lead to a crisis in the Polish-Russian relations and their subsequent breach. Sikorski continuously attached great significance to the issue of rebuilding a strong Polish army.

In May 1943, he was inspecting Polish troops in the Near East. On the way back he arrived at the base in Gibraltar. He died in a plane crash while departing for London on 4 July 1943. There were serious suspicions that the General might have been assassinated or murdered. He was buried at the cemetery of Polish airmen in Newark in Great Britain and posthumously awarded the Order of the White Eagle¹.

The activities of the Committee for Returning the Remains of General Sikorski under the leadership of Professor Mieczysław Klimaszewski ended in bitter disappointment for the nation towards the end of 1981, when the British authorities refused their consent for the ashes of the ex-Prime Minister and commander in chief to be exhumed and returned to Poland. Then the preparations for Sikorski's ceremonial burial on the Wawel Hill was given a great rank as it was to be a symbol of freedom regained by Poland. The negative attitude of the British authorities, alluding to the opinion of some Polish communities abroad, was irrefutable proof of their lack of trust in the changes occurring in Poland.

Meanwhile, a marble sarcophagus, whose placement in the crypt of St. Leonard was accompanied by popular interest, awaited the General's ashes on the Wawel Hill. Placing the heavy sarcophagus in the Crypt of St. Leonard was not devoid of risks – the marble slab cracked in two places during assembling, but after being glued together it did not threaten the whole construction.

When it turned out that the funeral of the General in his homeland was not possible despite lengthy diplomatic efforts, a solemn requiem mass was celebrated at the empty tomb, which became a mass for Poland.

After the permanent change of the regime, in independent Poland, the General's ashes were finally laid to rest in St. Leonard's Crypt in the Wawel Cathedral, on 17 September 1993.

The Katowice section of the Institute of National Remembrance² decided to solve the mystery and dispel doubts concerning the causes of the General's death. The monument conservator of the Wawel Hill, responsible for the care of the Wawel

i ponowny montaż sarkofagu generała Sikorskiego w celu zbadania Jego zwłok. Szczegółowe warunki zezwolenia określały sposób demontażu sarkofagu, który należało przeprowadzić w sposób nie powodujący zagrożenia dla zabytkowej substancji krypty, przy odpowiednim zabezpieczeniu romańskich wątków ścian, oryginalnych wczesnoromańskich kamiennych kolumn, zabytkowego marmurowego i złoconego sarkofagu króla Jana III Sobieskiego i również zabytkowej posadzki projektu Adolfa Szyszko-Bohusza.

A zatem cała „akcja” trudnego procesu demontażu sarkofagu odbywała się w zabytkowej krypcie św. Leonarda, pozostałości dawnej, wczesnoromańskiej katedry tzw. hermanowskiej. Murowana z kamienia krypta powstała ok. 1100 roku i uważana jest za najcenniejsze z zachowanych wewnątrz romańskich na dawnych ziemiach polskich. Jest to podręcznikowy przykład wnętrza świątyni romańskiej, świadczący o wysokim poziomie artystycznym katedry hermanowskiej, pod którą mieściła się krypta. Na groby królewskie przeznaczono ją dopiero z końcem XVIII wieku. Należy również przypomnieć, że sarkofag generała Sikorskiego usytuowano w 1981 roku w najbliższym sąsiedztwie grobowców królów Jana III Sobieskiego, Michała Korybuta Wiśniowieckiego oraz Marii Kazimierzy (Marysieńki, żony Jana III), księcia Józefa Poniatowskiego i Tadeusza Kościuszki.

Instytut Pamięci Narodowej był z mocy prawa uprawniony do przeprowadzenia prac śledczych w ramach przyjętych postępowań, a ponieważ sarkofag generała Sikorskiego pochodzący z 1981 roku nie jest obiektem zabytkowym, dlatego nie było przeciwwskazań dla jego demontażu i ponownego montażu. Natomiast z uwagi na sąsiedztwo zabytkowych elementów krypty, prace te należało wykonać z niezbędną i wielką ostrożnością, pod kierunkiem osoby mającej uprawnienia do prac w obiektach zabytkowych³.

Udział konserwatora, specjalizującego się w ochronie zabytków kamiennych był w tym wypadku warunkiem podstawowym w wytypowaniu techniki bezpiecznego demontażu, a następnie, po badaniach laboratoryjnych zwłok, ponownego montażu jednobryłowego marmurowego sarkofagu na swoim pierwotnym miejscu w niezwykle ograniczonym funkcjonalnie pomieszczeniu zabytkowej krypty.

Kamienny polerowany sarkofag z 1981 roku projektu znanych krakowskich artystów plastyków Małgorzaty i Janusza Gawłowski wykonany jest z jednej bryły szaro-zielonkawego marmuru „Sławniowice” wydobytego z kamieniołomu w pobliżu miejscowości Sławniowice koło Nysy. Niezwykłej urody prosta trapezowa forma grobowca ze skrom-

Cathedral, issued an appropriate permission to conduct an investigation in St. Leonard's Crypt, involving disassembling and reassembling of General Sikorski's sarcophagus in order to examine his remains. Detailed conditions of the permit defined that dismantling had to be carried out in such a way as not to endanger the historic substance of the crypt, with appropriate protection of the Romanesque wall bonds, original early-Romanesque stone columns, the historic marble and golden tomb of King Jan III Sobieski or the historic floor designed by Adolf Szyszko-Bohusz.

Therefore, the whole difficult process of dismantling the sarcophagus took place in the historic Crypt of St. Leonard, the remnant of the old early-Romanesque cathedral, so called 'Hermanowska'. The crypt, built from stone, was erected about 1100 and is regarded as the most precious among the preserved Romanesque interiors in old Polish territories. It is a handbook example of a Romanesque church interior, bearing evidence of the high artistic level of the Hermanowska cathedral under which the crypt was located. It was designed for housing the royal tombs towards the end of the 18th century. One should remember, that the tomb of General Sikorski was located, in 1981, in the close proximity to the royal tombs of King Jan III Sobieski, Michał Korybut Wiśniowiecki and Maria Kazimiera (Marysieńka, the wife of Jan III), Prince Józef Poniatowski and Tadeusz Kościuszko.

The Institute of National Remembrance was legally entitled to conduct an investigation within the approved proceedings, and because the sarcophagus of General Sikorski from 1981 is not a historic object there were no objections to its dismantling and then reassembling. However, because of the neighbouring historic elements in the crypt the work had to be performed with great care and under the supervision of a person qualified for working in historic objects³.

The essential condition in selecting a technique of safe disassembly and then, after forensic examination of the corpse, a reassembly of the marble sarcophagus in its original place in the functionally restricted space of the historic crypt was the participation of a conservator specialising in masonry monument protection.

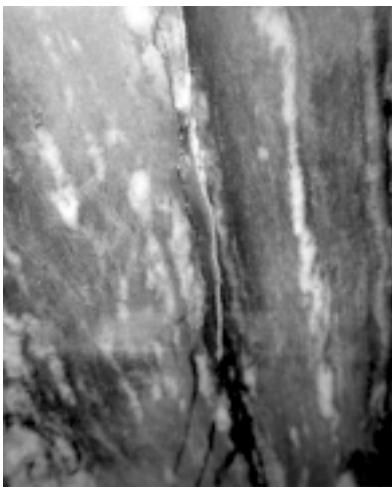
The polished stone tomb from 1981, designed by renowned artists Małgorzata and Janusz Gawłowski from Krakow, was made from one block of grey-green "Sławniowice" marble extracted from the quarry in Sławniowice near Nysa. Extremely beautiful, simple trapezoid form of the tomb, with modest lettering carved in antique font saying "GENERAL WŁADYSŁAW SIKORSKI

Ryc. 1. Marmurowy sarkofag Wł. Sikorskiego usytuowany w narożu romańskiej krypty św. Leonarda na Wawelu
 Fig. 1. Marble sarcophagus of Władysław Sikorski located in the corner of the Romanesque St. Leonard's Crypt in the Wawel Castle

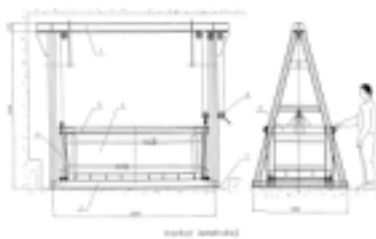
Ryc. 2. Lokalizacja spękań ścian sarkofagu (wyk. ZD-PROJEKT)
 Fig. 2. Locating the cracks in the sarcophagus walls (made by ZD-PROJEKT)

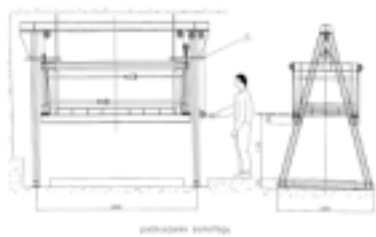
Ryc. 3. Zbliżenie spękanego fragmentu marmurowej ścianki sarkofagu
 Fig. 3. Close-up of a cracked fragment of a marble wall of the sarcophagus

Ryc. 4. Rozpoczęcie prac – procedura protokolowania czynności demontażu sarkofagu
 Fig. 4. Commencing the work – procedure of recording the stages of dismantling the sarcophagus

Ryc. 5. Projekt konstrukcji podnoszącej sarkofag – ułożenie spoczynkowe (wyk. ZD-PROJEKT)
 Fig. 5. Design of the construction to lift the sarcophagus – rest position (made by ZD-PROJEKT)

Ryc. 6. Projekt konstrukcji podnoszącej sarkofag – ułożenie górne (wyk. ZD-PROJEKT)
 Fig. 6. Design of the construction to lift the sarcophagus – upper position (made by ZD-PROJEKT)

Ryc. 7. Podcięta część cokołowa
 Fig. 7. Undercut pedestal section

Ryc. 8. Zabezpieczony sarkofag i zmontowana konstrukcja nośna
 Fig. 8. Secured sarcophagus and assembled lifting construction

Ryc. 9. Wystawiona trumna ze zwłokami Generała po podniesieniu sarkofagu
 Fig. 9. Pulled out coffin with the General's remains after lifting the sarcophagus

Ryc. 10. Warta honorowa przed transportem trumny do Zakładu Medycyny Sądowej
 Fig. 10. Guard of honour before transporting the coffin to the Institute of Forensic Medicine

Ryc. 11. Wieczorna ceremonia pogrzebowa – transport trumny na lawecie wojskowej
Fig. 11. The evening funeral ceremony – bearing the casket on a caisson

Ryc. 12. Msza żałobna w katedrze wawelskiej
Fig. 12. Requiem mass in the Wawel Cathedral

Ryc. 13. Ostatnie pożegnanie Generała Wł. Sikorskiego przed umieszczeniem trumny w sarkofagu
Fig. 13. The last farewell to General Wł. Sikorski before placing the coffin back in the sarcophagus

Ryc. 14. Umieszczenie trumny w pierwotnym ułożeniu nad podniesionym jeszcze sarkofagiem
Fig. 14. Placing the coffin in its original position over the still lifted sarcophagus

Ryc. 15. Opuszczanie sarkofagu w konstrukcji nośnej
Fig. 15. Lowering the sarcophagus by the crane construction

Ryc. 16. Rekonstrukcja oblicowania cokołu kamieniem – piaskowcem
Fig. 16. Reconstruction of the pedestal sandstone facing

Ryc. 17. Akcja pomyślnie zakończona – proboszcz katedry wawelskiej ks. kanonik Zdzisław Sochacki i prokurator IPN Katowice Ewa Koj
Fig. 17. A successfully completed operation – the vicar of the Wawel Cathedral, canon Zdzisław Sochacki and the prosecutor of IPN Katowice, Ewa Koj

Ryc. 18. Nieuszkodzony sarkofag po całkowitym zakończeniu prac
Fig. 18. Undamaged sarcophagus after completing the work

Fot. I. Płuska
Photo I. Płuska

nym, kutym krojem antyki napisem „GENERAL WŁADYSŁAW SIKORSKI 1881–1943” i symetrycznie umieszczonym krzyżem na ścianie frontowej stanowi jakby „odwróconą wannę”⁴.

Wydrążona bryła sarkofagu nakrywa umieszczoną w jej środku trumnę ze zwłokami Generała. Jednobryłowa forma grobowca bez tradycyjnej nakrywy ma według projektantów ideowo symbolizować *jedność, zwartość i niepodzielność sił patriotycznych, walczących z okupantami*, a dodatkowo zielonkawy kolor marmuru *przywołuje generalskie barwy i nadzieję, jaka w owym czasie była Polakom niezbędnie potrzebna*. Wążąca ok. 2,5 tony marmurowa bryła sarkofagu umieszczona była dodatkowo na niskim cokole wykonanym z szarego kamienia – piaskowca. Całość skromnie dekorowanej bryły sarkofagu doskonale komponuje się z zabytkowym otoczeniem krypty św. Leonarda.

Nowoczesna jednobryłowa forma grobowca i powstałe wcześniej uszkodzenia kamienia niestety w sposób znaczący utrudniły demontaż wielkiego dwupółtonowego bloku marmuru w celu wydobycia trumny ze zwłokami.

Wcześniejsza wizja lokalna i dokładne oględziny pozwoliły stwierdzić znaczny stopień degradacji sarkofagu w postaci kilku pęknięć widocznych gołym okiem. Główne pęknięcie przebiega poprzecznie na całym obwodzie, a jego początek ma miejsce prawie w środku przy dolnej krawędzi styku z płytą cokołu. Drugie poważne pęknięcie ma swój początek w narożniku ściany frontowej i biegnie ukośnie ku górze, przechodząc na górną płaszczyznę sarkofagu i dalej na ścianie tylnej rozchodzi się na boki w sposób nieregularny. Między tymi dwoma rozległymi spękaniem wyraźnie zaznacza się jeszcze jedno pęknięcie, mające początek u podstawy i zanikające mniej więcej w środku ściany frontowej. Spękania te były klejone żywicą epoksydową.

Drobne odpryski kamienia wzdłuż spękań zostały uzupełnione (wykitowane) zaprawą sztucznego marmuru, wykonanego najprawdopodobniej również na spoiwie z żywicy epoksydowej. Jak na prace naprawcze, awaryjne, wykonane w pośpiechu w trakcie montażu sarkofagu przez kamieniarzy – ich jakość techniczna nie budziła zastrzeżeń.

Ważna z punktu widzenia konserwatorskiego, przewidującego demontaż i podniesienie całego sarkofagu, była identyfikacja grubości ścian marmuru. Odpowiednio przeprowadzone pomiary wykazały, że podłużne ściany sarkofagu różnią się grubością u podstawy od 65 mm do 80 mm. Dziś już wiemy, że tak cienkie ściany kamiennego, mocno użyłonego marmuru, wykonane na granicy wytrzymałości technicznej całej bryły grobowca musiały ulec w czasie montażu w krypcie spodziewanym spękaniem.

1881–1943” and a cross symmetrically placed on the front wall, resembles a “reversed bathtub”⁴.

The hollowed block of the sarcophagus covers the coffin with the General’s body, placed inside. According to the designers, the one-piece form of the tomb without the traditional lid is to symbolise *the unity, fellowship and indivisibility of the patriotic forces fighting the enemy* and additionally the greenish hue of marble is to call to mind *the general’s colours and hope which the Poles desperately needed just then*. Weighing app. 2.5 tonnes marble block of the sarcophagus was additionally supported on a low pedestal cut from grey sandstone. The whole modestly ornamented sarcophagus fits well into the historic surroundings of St. Leonard’s Crypt.

Unfortunately, the modern one-piece form of the sarcophagus and previous damage to the stone significantly hindered the disassembly of the huge two-and-a-half-tonne block of marble in order to recover the coffin with the remains.

A previous on-site visit and careful inspection allowed for ascertaining significant deterioration of the sarcophagus in the form of several cracks visible with the naked eye. The main crack runs diagonally along the whole perimeter, and it begins almost in the centre at the bottom edge touching the pedestal. The other serious crack begins in the corner of the front wall and runs diagonally upwards onto the upper surface of the sarcophagus and further onto the back wall where it splits aside in an irregular way. Between those two large cracks, there is yet another, clearly visible, which begins at the base and disappears more or less in the centre of the front wall. The cracks have been glued with epoxy resin.

Tiny stone chips along the cracks were filled in with mortar from artificial marble, most probably with epoxy resin used as binding material. As for repair emergency work done in a hurry, during assembling the sarcophagus by the masons, its technical quality raised no objections.

Defining the thickness of marble walls was important from the conservation point of view, which took into account disassembling and lifting of the whole sarcophagus. Appropriately taken measurements showed that the thickness of longitudinal sides of the sarcophagus varies at the base from 65 mm to 80 mm. Now we know that such thin slabs of veined marble, made on the brink of technological endurance of the whole stone block, should have been expected to crack during the assembly in the crypt.

The slab constituting the base for the pedestal of the marble sarcophagus was made from two blocks of sandstone joined by their shorter sides.

Płyta stanowiąca podbudowę cokołu dla marmurowego sarkofagu wykonana jest z dwóch bloków piaskowca, połączonych krótszym bokiem. Na narożach cokołu płyt oraz w miejscach ich łączenia widać drobne wykruszenia i porysowania.

Między sarkofagiem a ścianą romańską krypty zauważono niewielkie osiadanie podłoża – posadzki wykonanej z płytek marmurowych projektu A. Szyszko-Bohusza. Wyraźnie widoczna była powiększona szczelina na znacznej długości między podbudową sarkofagu a płytkami posadzki. Stwierdzono w tym miejscu ślady wcześniejszej interwencji zabezpieczającej osiadanie posadzki pod ciężarem ustawionego w 1981 roku grobowca.

Powyższe rozpoznanie stanu zachowania sarkofagu obliowało do opracowania odpowiedniej techniki i metody demontażu, łącznie z projektem konstrukcji dźwigowej⁵.

Kształt, geometria i kamienny materiał sarkofagu sprawiały, że możliwości jego podniesienia w celu wydobywania trumny, a następnie jej opuszczenia były wyjątkowo ograniczone, co czyniło całą operację wyjątkowo trudną. Liczne i nieregularne, wyjątkowo niekorzystne spękania zdecydowanie pogarszały sytuację. Biorąc powyższe pod uwagę, konieczna do wykonania operacja podnoszenia i opuszczania sarkofagu musiała się odbyć w sposób wyjątkowo ostrożny i całkowicie bezpieczny. Zaprojektowana konstrukcja podnośnika ze specjalnym zawieszem musiała pozwalać na maksymalnie równomierne uchwycenie całej bryły sarkofagu i podnoszenie go bez skoszeń, kantowania, zrywania i uderzeń, przy minimalnej prędkości podnoszenia. Nie brano pod uwagę i nie dopuszczano chwytania punktowego lub fragmentarycznego. Założono, że naciski na ścianki boczne sarkofagu muszą być rozłożone w sposób ciągły, obejmujący równomiernie i równocześnie wszystkie fragmenty przedzielone spękaniem. Ogromne i ciężkie marmurowe powierzchnie boczne, nie objęte zawieszem, kategorięcznie musiały być na całym obwodzie zabezpieczone specjalną obudową (klatką) przylegającą do ścian sarkofagu w sposób ciągły.

Wykonana indywidualnie metalowa konstrukcja podnośnika była wciągarką w kształcie suwnicy bramowej jednobelkowej, całkowicie rozbierną, o masie udźwigu $Q = 2,5$ t. Wciągarka umożliwiała podniesienie sarkofagu na wysokość do 110 cm, aby swobodnie umożliwić wysunięcie trumny ze szczątkami Generała. Konstrukcja wyposażona była w ręczną wciągarkę linową, zlokalizowaną przy jednej z pionowych odnóg. Ze względów bezpieczeństwa podnoszenie sarkofagu realizowane było za pomocą tej wciągarki z jednego miejsca poprzez zespół krążków linowych. Dokumentacja techniczna podnośnika wraz z całym systemem elementów

There are small chips and scratches visible in the corners of the pedestal, base slabs and places of joining.

Slight settling of the floor made of marble tiles, according to the design by A. Szyszko-Bohusz, was noticed between the sarcophagus and the Romanesque wall of the crypt. An enlarged crack of significant length became clearly visible between the base of the sarcophagus and the floor tiles. Traces of earlier treatment preventing the floor from sinking under the weight of the tomb, placed there in 1981, were found there as well.

The above identification of the state of preservation of the sarcophagus demanded preparing a suitable technique and method of disassembly, including the project of a crane construction⁵.

The shape, geometry and stone material of the sarcophagus drastically limited the possibilities of its lifting in order to remove the coffin and then lowering it again, which made the whole operation extremely difficult. Numerous and irregular cracks definitely aggravated the situation. Taking all the above into account, the necessary operation of lifting and lowering the sarcophagus had to be carried out with extreme care and maximum security. The designed lifting construction with a special hoist had to allow for gripping the whole bulk of the sarcophagus evenly and lifting it without slanting, turning, jerking or crashing into anything, at the minimum lifting speed. Point or fragmentary gripping was neither allowed nor considered. It was assumed that the pressure on the sides of the sarcophagus had to be spread continuously, evenly and simultaneously including all the fragments separated by the cracks. Huge and heavy marble sides outside the hoist had to be secured along their perimeter with a special casing (cage) fitting tight to the sarcophagus walls.

The custom made metal lifting construction was a hoist in the shape of a gantry crane, fully collapsible with lifting capacity of $Q = 2.5$ t. The hoist could lift the sarcophagus to the height of approx 110 cm, so that the coffin with the General's remains could be easily pulled out. The construction was fitted with a hand powered winch, placed by one of the vertical legs. For safety reasons, lifting the sarcophagus was done with the use of that hoist from one place through a system of pulleys. Technical documentation of the hoist with the whole system of gripping elements had been approved according to the requirements of the Office of Technical Inspection.

The method which allowed for the success of the operation used a load-bearing frame as its essential element, which made it possible to lift the bulk of the sarcophagus from beneath. The frame

chwytnych zatwierdzona była zgodnie z wymaganiami Urzędu Dozoru Technicznego.

Metoda dająca szansę powodzenia operacji wykorzystywała jako podstawowy element nośną ramę, która pozwalała unieść bryłę sarkofagu od spodu. Rama wykonana była uprzednio w warsztacie, obrobiona i zmontowana próbnie, tak by stanowiła równą płaszczyznę. Metoda podniesienia sarkofagu wymagała jednak kamieniarskiego podcięcia dłuższych boków piaskowcowego cokołu na głębokość do 6 cm poprzez bezdrżaniowe nawiercanie kamienia i następnie dłutowanie. Jak już wcześniej wspomniano, sarkofag generała Sikorskiego nie jest wpisany na listę zabytków, dlatego pozwalało to ze względów bezpieczeństwa na podkucie cokołu i „tymczasowe usunięcie” nadmiaru materiału potrzebnego do osadzenia belek nośnych⁶. Aby uniknąć nadmiernego zapylenia wnętrza krypty, prace kamieniarskie wykonywano pod specjalnym foliowym namiotem. Nadmiar kamiennego pyłu usuwano specjalnym przemysłowym ekshaustorem.

Najpierw podcięto jedną stronę cokołu i wsunięto belkę metalową podnośnika, klinując ją do ścianki sarkofagu od dołu. Następnie wykonano to samo z drugiej strony z równoczesnym mocowaniem bocznych fragmentów ramy, związanych z układem linowym. Zanim sarkofag został uniesiony, obowiązkowo na wszystkich płaszczyznach marmurowych założone były odpowiednie zabezpieczenia z folii polietylenowej i płyt paździerzowych. Równocześnie w górnej strefie sarkofag był zabezpieczony wzdłużnie przed ewentualnym zsunieniem się z ramy. Wszystkie krawędzie ramy i punkty styku z marmurem zabezpieczone były elastyczną przekładką.

Po podniesieniu na wysokość ok. 1 m całość układu była zabezpieczona przed opadnięciem specjalną blokadą związaną z konstrukcją nośną wciągnika. Mając na uwadze bezwzględną ochronę konserwatorską zabytkowej substancji otoczenia w krypcie św. Leonarda, tj. posadzki, wątków romańskich ścian, kolumn, a zwłaszcza posadowionego tuż obok sarkofagu króla Jana III Sobieskiego, całość została wyłożona elastycznymi przekładkami i zabezpieczona płytami OSB.

Obok sarkofagu – po jego podniesieniu – został ustawiony specjalny postument (katafalk) dla godnego ułożenia trumny.

Po badaniach laboratoryjnych zwłok Generała w Zakładzie Medycyny Sądowej UJ, Instytucie Ekspertyz Sądowych oraz w Zakładzie Radiologii UJ i umieszczeniu ciała w nowej trumnie, cały proces montażu sarkofagu odbywał się z odwrotnej kolejności. Uzupełniono jeszcze brakujące fragmenty cokołu metodą oblicowania wcześniej przygo-

had been prepared in a workshop, processed and assembled, so that it constituted an even surface. The method of lifting the sarcophagus required a stonemason to cut the longer sides of the sandstone pedestal to the depth of 6 cm by vibration-free drilling the stone and then chiselling. As has been mentioned before, General Sikorski's tomb has not been listed in the monument register, which allowed – for security reasons – for cutting under the pedestal and “temporary removal” of the excess material needed for fixing load-bearing beams⁶. To avoid excess of dust in the crypt interior, masonry work was carried out in a special foil tent. The excess of stone dust was removed with a special industrial exhauster.

First, one side of the pedestal was cut and a metal beam of the hoist was inserted and wedged from the bottom to the sarcophagus wall. Then the same was done on the other side with simultaneous fixing of side fragments of the frame, connected with the pulley. Before the sarcophagus was lifted, suitable protection from polyethylene foil and chipboards was obligatorily placed on all marble surfaces. Simultaneously, at the top section the sarcophagus was longitudinally secured against sliding off the frame. All the frame edges and points where it touched the marble were secured with elastic separators.

After lifting to the height of app. 1 m, the whole system was secured from sliding down with a special block attached to the load-bearing construction of the hoist. Considering the absolute conservation protection of the historic substance in St. Leonard's Crypt i.e. the floor, bonds of Romanesque walls, columns, and particularly the adjacent sarcophagus of King Jan III Sobieski, the whole was cushioned with elastic separators and secured with OSB panels.

Next to the sarcophagus – after its lifting – a special pedestal (catafalque) was set for the coffin to be placed with dignity.

After laboratory examination of the General's corpse in the Institute of Forensic Medicine UJ, Institute of Forensic Research, Institute of Radiology UJ, and after putting the body into a new coffin, the whole process of assembling the sarcophagus was reversed. The missing fragments of the pedestal were filled in by facing it with earlier prepared segments of sandstone.

The patriotic ceremony of the third burial of Władysław Sikorski (1943, 1993 and 2008) was organised with great care and cooperation of the army, the police and the church. The funeral ceremony was connected with several logistic activities such as: guard of honour in the crypt, military guard of honour and the means of transport in accordance with the occasion, securing the route of the funer-

townymi segmentami (boleczkami) z kamienia – piaskowca.

Z wielką starannością, przy udziale wojska, policji i kościoła zorganizowano ceremonię patriotyczną trzeciego już z kolei pochówku Władysława Sikorskiego (1943, 1993, 2008). Ceremonialna uroczystość pogrzebowa wiązała się z szeregiem szczególnych działań logistycznych, takich jak warta honorowa w krypcie, asysta honorowa i środek transportu zgodny z ceremoniałem, zabezpieczenie tras przejazdu zwłok, kompania honorowa, Orkiestra Garnizonu Krakowskiego i uroczysta msza żałobna w prezbiterium katedry wawelskiej.

Podsumowując, należy podkreślić rolę konserwatora w tak nietypowych przedsięwzięciach, jak wyżej przedstawiona ekshumacja i ponowny pochówek zwłok, które mają miejsce w zabytkowych obiektach. Uniwersalizm wiedzy konserwatora, dotyczący oceny wydarzenia oraz znajomość techniki i technologii dotyczącej szeroko pojętych działań konserwatorskich są w takich przypadkach niezastąpione.

Bez technicznego przygotowania prac ekshumacyjnych przez konserwatora całość przedsięwzięcia byłaby mocno utrudniona, a być może wręcz niemożliwa do przeprowadzenia. Dzięki opinii konserwatorskiej, ekspertyzie oraz przeświadczeniu, że podniesienie sarkofagu jest możliwe bez spowodowania jakichkolwiek zagrożeń dla zabytkowego otoczenia, podjęto w ogóle decyzję o rozpoczęciu prac ekshumacyjnych.

al cortege, Orchestra of the Krakow Military Garrison and the solemn requiem mass in the presbytery of the Wawel Cathedral.

To sum up, the role of conservator must be emphasised in such unusual endeavours as the above described exhumation and burial which took place in historic objects. The universal character of conservator's knowledge concerning assessment of the event, and his technological know-how of widely understood conservation work are invaluable in such cases.

Without technical preparation of exhumation process by the conservator the whole enterprise would have been more difficult or even impossible to perform. It was owing to a conservator's opinion, expertise and conviction that lifting the sarcophagus was possible to achieve without endangering the historic surroundings, that the decision to commence exhumation work was made.

¹ Notę biograficzną opracowano wg ks. Jacka Urbana [w:] *Msza św. sprawowana przez J.E. Ks. Kard. Stanisława Dziwisza*, okazjonalne wydawnictwo św. Stanisława, bm., 26 listopada A.D. 2008.

² Z ramienia Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Katowicach – nadzór nad pracami ekshumacyjnymi organizowali i prowadzili: dyr. Andrzej Drogoń, dyr. Marek Lasota, prok. Ewa Koj, prok. Piotr Nalepa, prok. Dariusz Psiuk.

³ Opiekę konserwatorską oraz kierowanie pracami zabezpieczającymi wewnątrz krypty powierzono prof. Ireneuszowi Plusce z Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

⁴ Informacje uzyskane bezpośrednio od projektantów sarkofagu: Małgorzaty i Janusza Gawłowskich.

⁵ Konstrukcję dźwigową zaprojektowano wg zaleceń konserwatorskich przez zespół: mgr. inż. Henryka Kukulę, Jerzego Wolnickiego i Andrzeja Nazima w Biurze Projektów „ZD-PROJEKT” HTS Spółka z o.o. z Krakowa. Konstrukcję wykonało Przedsiębiorstwo Usługowo-Handlowe „EKO-ENERGIA” Spółka z o.o. z Krakowa.

⁶ Prace kamiennarsko-konserwatorskie wykonała firma „Sima Art” z Krakowa pod kierunkiem mgr. Krystyna Koziela.

Streszczenie

Ostatnie tygodnie ubiegłego 2008 roku przyniosły ważne wydarzenie związane z ekshumacją zwłok Generała Władysława Sikorskiego. Rozwiązania zagadki i przyczyn śmierci Generała podjął się katowicki oddział Instytutu Pamięci Narodowej, a konserwator wzgórza wawelskiego wydał stosowne zezwolenie na demontaż i ponowny montaż marmurowego sarkofagu w zabytkowej krypcie św. Leonarda w Katedrze Wawelskiej.

Czynności konserwatorskie należało przeprowadzić w sposób nie prowadzący do zagrożenia dla zabytkowej substancji krypty, przy odpowiednim zabezpieczeniu romańskich wątków ścian, oryginalnych, wczesnoromańskich kamiennych kolumn, zabytkowych sarkofagów królów polskich i marmurowej posadzki.

Udział konserwatora specjalizującego się w ochronie zabytków kamiennych był w tym przypadku warunkiem podstawowym w wytypowaniu techniki bezpiecznego demontażu, a następnie po badaniach laboratoryjnych zwłok, ponownego montażu jednobryłowego sarkofagu na swoim pierwotnym miejscu w niezwykle ograniczonym funkcjonalnie pomieszczeniu zabytkowej krypty. Uniwersalizm wiedzy konserwatora, dotyczący oceny wydarzenia oraz znajomość techniki i technologii szeroko pojętych działań konserwatorskich są w tym przypadku niezastąpione. Dzięki opinii konserwatorskiej, ekspertyzie oraz przeświadczeniu, że podniesienie sarkofagu jest możliwe bez spowodowania jakichkolwiek zagrożeń dla zabytkowego otoczenia, podjęto w ogóle decyzję o rozpoczęciu prac ekshumacyjnych.

Abstract

The last weeks of the previous year 2008 witnessed an important event connected with the exhumation of the remains of General Władysław Sikorski. The Katowice section of the Institute of National Remembrance decided to solve the mystery and dispel doubts concerning the causes of the General's death, and the monument conservator of the Wawel Hill issued a suitable permission to disassemble and reassemble the marble sarcophagus in the historic St. Leonard's Crypt in the Wawel Cathedral.

Conservation work had to be conducted in such a way as not to endanger the historic substance of the crypt, with appropriate protection of the Romanesque wall bonds, original early-Romanesque stone columns, and historic tombs of Polish kings or marble floor.

The participation of a conservator specialising in masonry monument protection was in this case an essential requirement for the proper selection of a safe disassembling technique and then, after forensic examination of the remains, of reassembling the one-piece sarcophagus in its original place in the extremely restricted functional space of the historic crypt. The universal character of conservator's knowledge concerning assessment of the event, and his technological know-how of widely understood conservation work are invaluable in such cases. It was owing to a conservator's opinion, expertise and conviction that lifting the sarcophagus is possible to achieve without endangering the historic surroundings, that the decision to commence exhumation work was made.